



Editorial

Environmentalismus a věda aneb co a jak se současným ústupem environmentálních témat

Bohuslav Binka

Již několik let ztrácí český environmentalismus společenský ohlas a tematicky ustupuje z veřejného diskurzu. I pokud odhlédneme od (snad) dočasných ekonomicko-politických příčin souvisejících s krizí, která vypukla v roce 2008, je defenziva českého environmentálního myšlení zřejmá.¹ Reakce na uvedený ústup zevnitř environmentálního prostoru můžeme rozdělit do tří kategorií.

A) Obviňující

Určitou část environmentálních autorů přivedl ústup významu jejich témat k obecně-morální kritice společnosti či společenských věd. Josef Šmajš ve své poslední knize *Evoluční ontologie kultury a problém podnikání* píše:

Průběh evoluce globalizované kultury však ukazuje, že kulturní systém bezhlavě kopíruje a prodlužuje pouze to, co se v minulosti osvědčilo: geneticky předepsanou útočnou adaptivní strategii člověka jako druhu. Jakkoli si dnešní kultury zakládají na tom, že disponují vyspělou vědou, etikou, právní teorií a filosofií, v praktických technologických a politických otázkách nerespektují jejich varování a pokračují v sebezáhubné strategii. Plní příkazy a doporučení jen jediné uznávané vědy – ekonomie. Nesmyslně stupňují abiotickou výrobu a spotřebu, vzděláním, plytkou zábavou a reklamou podporují predátorské potence v lidském genomu. (Šmajš 2012: 94)

Ať již s autorovou silně zobecňující analýzou² souhlasíme, či nikoliv, zbývá zásadní nedořešená otázka – lze závažnost environmentálních témat ostatním vědním disciplínám (či celé společnosti) úspěšně sdělovat jejich zásadním odsouzením? Nemohou být environmentální témata pro společenské vědy i příležitostí a nabídkou, nikoliv pouze hrozbou a odsudkem?

Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 1/2013. S. 7–10. ISSN 1214-813X.

¹ Nejlépe dokumentuje pozici environmentalismu v České republice skutečnost, že závažná „zelená“ témata posledních let vnesli do společenské debaty odpůrci environmentalismu – v případě klimatických změn Václav Klaus, v případě energetické koncepce představitelé anti-environmentálního křídla dominantních politických stran (TOP09, ODS, ČSSD, KSČM).

² Josef Šmajš by jistě napsal „kritickou z pozice teorie vyššího řádu“.

B) Zesilující doposud neúspěšné strategie

Další environmentalisté zkoušejí na ústup reagovat zesílením tlaku pomocí dosud neúspěšných strategií. Jakub Patočka tak ve svém působivém textu *Kniha z nejdůležitějších* využívá jako nástroj k zesílení environmentálního poselství takřka patnáct let nefungující „ohromení a zastrašení čtenáře“. Ocitujme stěžejní část jeho textu:

Tají – a to mnohem rychleji, než předpokládaly i ty nejodvážnější modely ještě před deseti lety – pevninské ledovce. Zkrušující příklady je možné přinést prakticky odkudkoli, ale nejvýmluvnějším je patrně tento: „Vědci, kteří přijeli na počátku roku 2009 do Bolívie, zjistili, že osmnáct tisíc let starý ledovec Chacaltaya zmizel – prostě někdy na počátku toho roku roztál. Byla tu kdysi nejvýše položená sjezdovka na světě, ale dnes už zbyly jen skály a bahno.“

Obdobně děsivě působí popis změn, jimiž procházejí světové oceány. Stačí jediná věta: „Oceán je kyselější než kdykoli za posledních osm set tisíc let, a pokud bude jeho okyselování pokračovat stejným tempem, bude kolem roku 2050 žravější, než byl za posledních dvacet milionů let.“ Co to znamená? V kyselější vodě mořští měkkýši nedokáží vytvořit ulity, uhynou korálové útesy a oceánský ekosystém postihnou s tím související bouřlivé změny k horšímu. (Patočka 2013)

A stejně jako u Josefa Šmajse – bez ohledu na pravdivost či nepravdivost uvedených tvrzení – se nabízí otázka: může být strategie ohromení a zastrašení čtenáře pro zatraktivnění environmentální tematiky úspěšná? Jak dokazuje Jan Krajhanzl ve své studii *Dobře utajené emoce a problémy životního prostředí*, argumentace strachem vede k několika typům reakcí, z nichž některé „jsou neúčinné či přímo škodlivé“ (Krajhanzl 2012: 16) a od určité meze rizika obsaženého v poselství se schopnost přijmout takové poselství výrazně snižuje. Jsem přesvědčen, že dvojnásobné ani pětinásobné množství nefunkční strategie nemůže umožnit žádoucí obrat environmentální citlivosti současné české společnosti.

C) Reakce ignorováním

Posledním typem reakce je prosté ignorování faktu ústupu environmentálních témat. Typické představitele strategie ignorování nalezneme čtenář například u ideových vůdců Strany zelených (Ondřej Liška, Martin Bursík, Martin Ander), kteří vytrvalý ústup strany z politické scény reflektují jako sérii vítězství v prosazování nových zelených idejí – poučné jsou v tomto ohledu zejména jejich povolební reflexe. Nelze-li přesvědčit veřejnost, zbývá jako poslední strategie vlastní falešné vědomí.

Není úkolem prostorově limitovaného editoriału na otázku, proč se současná „zelená“ reflexe ústupu environmentálních témat ve většině případů vyčerpává třemi výše popsanými a z dlouhodobého hlediska nefunkčními strategiemi, odpovědět vyčerpávajícím způsobem. Stručnou klasifikaci takových důvodů však považujeme za velmi užitečnou.

1. Český výzkumný a akademický environmentalismus měl dlouhou dobu výrazně neempirické zaměření. Nejvýznamnější čeští společenskovední environmentalisté – Hana

Librová³, Josef Šmajš, Erazim Kohák, Jan Keller – přinesli originální filosoficko-prorocké koncepty (Josef Šmajš), vynikající znalost světového environmentalismu (Erazim Kohák, Jan Keller) i schopnost kritického pohledu na teoretické úrovni (všichni zmínění), ovšem téměř nikdy svoje pohledy nekonfrontovali s realitou pomocí empirického testování. Chápeme-li empirický přístup jako určité zrcadlo vlastní „tváře“ vědecké disciplíny, chyběl u nás po dlouhou dobu environmentálním konceptům dlouhodobý pohled do zrcadla. A jestliže tento reflexivní pohled absentoval v akademickém prostředí, není překvapením, že chyběl i v samotném politickém či aktivistickém environmentalismu. Potřebujeme tudíž robustní *kriticko-empirickou bázi* našeho snažení.

2. Významná proměna a posílení českého environmentálního hnutí, která proběhla na počátku 90. let, korespondovala s kulminací emocionálního⁴ environmentalismu (Arne Naess, Edward Goldsmith, Bill Devall, John Seed) v západních zemích a své myšlenkové zdroje, pokud je nehledala u jmen zmíněných v předcházejícím odstavci, hledala u těchto autorů. Tím se ještě zeslabila možnost získat to, co bychom provizorně nazvali jako expertní zpětnou vazbu. Naess, Goldsmith, Devall i Seed jsou nesmírně působiví myslitelé, nicméně jejich dílo je ve své obecnosti a emocionální argumentaci (kdy se z emocí nevychází, ale jejich prostřednictvím se předává poselství) v popperovském slova smyslu nediskutovatelné. Je proto potřeba doplnit emocionální environmentalismus *environmentalismem společenskovědně expertním a kritizovatelným*. Potřebujeme vedle A. Naesse, E. Goldsmitha, B. Devalla a J. Seeda umístit P. C. Sterna, R. Gifforda či S. H. Schwartze.

3. S předešlými body souvisí poslední významná příčina nedostatečné reflexe současného ústupu environmentálního vidění světa – neschopnost vyhodnotit zvolené strategie komunikace zelených témat. Iluze 90. let o existenčním ohrožení člověka environmentální krizí jako nástroji podporujícím „zelenání“ společnosti je pryč, ovšem komunikační strategie akademického i aktivistického environmentalismu jako by to nezaznamenaly. Nejde tedy pouze o důraz na expertní analýzu environmentálních problémů, ale také na *expertní znalost předání jejich výsledků cílovým skupinám*. Oslovovat špičkové vědce emocionální manipulací či společnost strachem by v budoucnosti mělo být tabu.

Číslo *Environmentalismus*, které právě držíte v ruce, se snaží na problematické body 1–2 reagovat⁵. Studie *Evy Fraňkové* a *Nadi Johanisové* „Udržitelný nerůst – nový zastřešující

³ Hana Librová je vlastně jedinou výjimkou, protože její knihy *Pestří a zelení* (1994) a *Vlažní a váhaví* (2003) vycházejí ze zdařilých empirických výzkumů.

⁴ Jako *emocionální environmentalismus* označují ty směry environmentálního myšlení, které kladou důraz na odklon od – v širokém slova smyslu – racionální či empirické reflexe ohrožení životního prostředí a příklon k prožitku jako poznávacího nástroje, který racionalitu a expertní znalost nahradí. Problém zde nevidím v důrazu na emoce, ale v postoji, který emocemi nahrazuje i sebekritickou fázi poznání.

⁵ Nevyplněnou (bohužel!) mezerou zůstává otázka komunikace environmentálních témat, kterou snad zodpovíme v některém z příštích čísel tohoto časopisu.

koncept v environmentální argumentaci?“ čtenáři zprostředkovává kontakt se současným stavem kritické reflexe mainstreamových ekonomických konceptů i akademické hledání nových přístupů k vybraným ekonomickým tématům. Stat' *Zdeňky Sokolíčkové* „A nezapomeňte na pokoru. Spor o postavení člověka v environmentální etice“ je pokusem o inovovanou analýzu dávného sporu antropocentrické a neantropocentrické environmentální etiky. Problematice antropocentrismu se věnuje také *Vlastimil Hála* ve svém příspěvku „Obrana antropocentrismu“. Texty *Jana Skalíka* „Pozměňovací návrh jako indikátor při přijímání české legislativy životního prostředí“, *Petra Vidomuse* „Česká klimaskepse: úvod do studia“ a *Lukáše Kaly* „Zelení singles: Analýza profilů environmentalistických seznamek“ představují empirické výzkumy tří velmi aktuálních environmentálních témat. *Vojtěch Pelikán* pak v textu „Spišští Romové a příroda: metodologicko-teoretický rámec výzkumu“ nabízí přípravou studii k rozsáhlejšímu empirickému zkoumání vztahu spišských Romů k přírodě. Číslo uzavírá filosoficky laděný (a díky tomu celé zaměření čísla doplňující) studentský text *Dominiky Marešové* „Environmentální myšlení Johna Ruskina a Josefa Šafaříka“.

Přejeme příjemné, environmentálně příznivé čtení.

Literatura

- KRAJHANZL, Jan. *Dobře utajené emoce a problémy životního prostředí*. Brno: Lipka, 2012. ISBN 978-80-87604-17-5.
- PATOČKA, Jakub. Kniha z nejdůležitějších. *Deník Referendum* [online]. 2013. [cit. 17. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.denikreferendum.cz/clanek/15488-kniha-z-nejdulezitejsich>.
- ŠMAJS, Josef. *Evoluční ontologie kultury a problém podnikání*. Brno: Doplněk, 2012. ISBN 978-80-7239-298-8.